

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και οι χαλεποί καιροί της Τουρκοκρατίας

(από την ιστοσελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου)

Η αποστολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά την μεταβυζαντινή περίοδο προσδιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο από την μεταβολή του πολιτικού πλαισίου, αλλά και από τις ειδικότερες ανάγκες των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών. Είναι γεγονός ότι η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β' (29 Μαΐου 1453) σφράγισε την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και διαμόρφωσε το νέο πολιτικό πλαίσιο του οθωμανικού κράτους με κέντρο την Κωνσταντινούπολη. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, ως ο «Πρώτος Θρόνος» της Ορθόδοξης Εκκλησίας και η Μητέρα Εκκλησία των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών, ανέλαβε πλέον πολλαπλάσιες εκκλησιαστικές και πνευματικές ευθύνες όχι μόνο στα όρια της εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας του, αλλά και σε πανορθόδοξο πεδίο. Η συγκλονιστική μεταβολή του πολιτικού πλαισίου μετέβαλε βεβαίως και τις

αντικειμενικές συνθήκες για την άσκηση της οικουμενικής του αποστολής.

Η έναντι του Οικουμενικού Πατριαρχείου και των ορθοδόξων λαών γενικότερα, επίσημη πολιτική της Υψηλής Πύλης διαμορφώθηκε από ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες δεν ήταν άγνωστες στον Οικουμενικό Θρόνο από προηγούμενη εμπειρία. Οι γνωστές θεωρητικές αυτές προϋποθέσεις αξιοποιήθηκαν με υψηλή συνείδηση ευθύνης και από το Οικουμενικό Πατριαρχείο στις σχετικές συζητήσεις με τον κατακτητή, έγιναν δε κριτήριο για την θεσμική κατοχύρωση της νομικής θέσεως των χριστιανών στο οθωμανικό κράτος. Οι υποτελείς στην Υψηλή Πύλη χριστιανοί είχαν λοιπόν νομικά κατοχυρωμένο το δικαίωμα της υπάρξεως, της θρησκευτικής πίστεως, της χριστιανικής παιδείας και της ελευθερίας της λατρείας, με την υποχρέωση βεβαίως της αναγνώρισεως του καθεστώτος και της καταβολής των επιβαλλόμενων φόρων. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανέλαβε την φροντίδα για την εποπτεία, την οργάνωση και την λειτουργία των χριστιανικών κοινοτήτων, όπως επίσης και σημαντικές αρμοδιότητες για διοικητικές, αστικές, ποινικές και εκπαιδευτικές, υποθέσεις των χριστιανών του οθωμανικού κράτους. Αυτά ίσχυαν υπό τον όρο βεβαίως ότι θα αναλάμβανε την ευθύνη για τον έλεγχο της μη τηρήσεως από τους χριστιανούς των νομικών τους υποχρεώσεων έναντι της Υψηλής Πύλης.

Η άσκηση της λεπτής αυτής εκκλησιαστικής και εθναρχικής αποστολής προσδιόρισε αντίστοιχα τον ρόλο τόσο της Πατριαρχικής Συνόδου, όσο και του Πατριαρχικού Δικαστηρίου, ενώ ενίσχυσε την εθνική αποστολή των κατά τόπους ιεραρχών και κληρικών. Βεβαίως, η θεωρητική κατοχύρωση των συγκεκριμένων προνομίων δεν εφαρμόστηκε πάντοτε στην πράξη από την Υψηλή Πύλη και από τους τοπικούς διοικητές. Στα 28 έτη λ.χ. ασκήσεως της εξουσίας από τον σουλτάνο Μωάμεθ Β' ανήλθαν εννέα πατριάρχες στον πατριαρχικό θρόνο, από τους οποίους μόνο δύο απέθαναν στον Θρόνο. Ήδη ο πρώτος μετά την άλωση Πατριάρχης Γεννάδιος απομακρύνθηκε τρεις φορές από τον Θρόνο και πέθανε στην Μονή του Τιμίου Προδρόμου των Σερρών. Το χαρακτηριστικό στην περίοδο αυτή φαινόμενο των συνεχών αλλαξοπατριαρχιών παρέλυε ουσιαστικά την λειτουργία των θεσμών του Οικουμενικού Θρόνου για μεγάλες περιόδους, αφού απ' αυτές επωφελείτο όχι μόνο η Υψηλή Πύλη αλλά και η πολιτική των δυτικών κρατών. Στους κύκλους άλλωστε της ιεραρχίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου υπήρχαν συνήθως φιλόδοξοι ή αντιφρονούντες αρχιερείς, οι οποίοι δεν είχαν ιδιαίτερες δυσκολίες να υποκύψουν στα σχέδια της Υψηλής Πύλης ή των δυτικοευρωπαϊών διπλωματών της Κωνσταντινουπόλεως. Είναι όμως ευνόητο ότι η θεσμοποίηση της πρακτικής των αλλαξοπατριαρχιών αφ' ενός μεν αποδυνάμωσε το θεωρητικό προνόμιο της αναγνωρισμένης αυτοδιοικήσεως του Οικουμενικού Πατριαρχείου, αφ' ετέρου δε προκαλούσε τον οικονομικό μαρασμό του.

Η αποδυνάμωση στην διοικητική πράξη των θεωρητικά κατοχυρωμένων προνομίων της αυτοδιοικήσεως και της φοροαπαλλαγής δυσχέραινε αυτονόητα και τις δυνατότητες του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την εκπλήρωση της μεγάλης εκκλησιαστικής και εθναρχικής αποστολής στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Μετά την άλωση ο πατριαρχικός ναός της Αγίας Σοφίας περιήλθε στους κατακτητές, νέος δε πατριαρχικός ναός κατέστη ο ναός των Αγίων Αποστόλων (1453-1456) και σύντομα ο ναός της Μονής της Παμμακάριστου (1456-1587). Το 1587 μεταφέρθηκε στον ναό της Θεοτόκου της Παραμυθίας και το 1597 στον ναό του Αγίου Δημητρίου της Ξυλόπορτας, για να καταλήξει (1600) στον ναό του Αγίου Γεωργίου της περιοχής του Φαναρίου, όπου παραμένει μέχρι σήμερα.

Ο νέος πατριαρχικός οίκος του Φαναριού αναδείχθηκε το νέο κέντρο της Ορθοδοξίας και του Γένους. Στην περιοχή του Φαναριού συγκεντρώθηκαν προοδευτικά πολλές αξιόλογες ελληνικές οικογένειες, οι οποίες έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα γράμματα και διακρίθηκαν για τις υπηρεσίες τους σε υψηλά πολιτικά αξιώματα του οθωμανικού κράτους. Οι Φαναριώτες απέκτησαν μεγάλη επιρροή στα δημόσια πράγματα, χωρίς να εγκαταλείψουν την χριστιανική πίστη, η επιρροή δε αυτή έγινε πηγή πλούτου και δύναμης για τις μεγάλες αριστοκρατικές οικογένειες, από τις οποίες επιλέγοντο κατά τον 18ο αιώνα και οι ηγεμόνες των παραδουνάβιων ηγεμονιών. Είναι γεγονός ότι η πολιτική δύναμη των Φαναριωτών δεν χρησιμοποιήθηκε πάντοτε ευεργετικά για το Οικουμενικό Πατριαρχείο και για το Γένος, οι δε αυθαίρετες πρωτοβουλίες τους δημιούργησαν μερικές φορές σοβαρά προβλήματα. Είναι όμως επίσης γεγονός ότι σε κρίσιμες στιγμές υποχωρούσαν οι ανθρωπίνι υπολογισμοί για να υπηρετηθεί το γενικό συμφέρον και να υποστηριχθεί η πολιτική του Οικουμενικού Θρόνου. Στην χαλεπότητα των καιρών η δύναμη και ο πλούτος των Φαναριωτών ήταν ένα σημαντικό στήριγμα για την εκπλήρωση της σύνθετης αποστολής της Μητρός Εκκλησίας.

Η κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά την Άλωση εκτεινόταν άμεσα ή έμμεσα από την Κρήτη μέχρι την Βαλτική και από την Αδριατική μέχρι τον Πόντο και την Γεωργία, η δε εθναρχική του αποστολή είχε άμεση αναφορά σε όλους τους Ορθόδοξους του οθωμανικού κράτους, αφού ο Οικουμενικός Πατριάρχης αναγνωρίστηκε και από την Υψηλή Πύλη ως ανώτατος θρησκευτικός και εθνικός αρχηγός όλων των Ορθόδοξων χριστιανών τού κράτους. Η προσάρτηση στο οθωμανικό κράτος της Συρίας, της Παλαιστίνης (1516) και της Αιγύπτου (1517) ενέταξε στις κανονικές σχέσεις όλων των πατριαρχείων της Ανατολής και την ιδιαιτερότητα της εθναρχικής αποστολής του Οικουμενικού Θρόνου, η οποία ενίσχυσε αντίστοιχα και το πνεύμα συνεργασίας στο πεδίο των εκκλησιαστικών σχέσεων.

Το αστασίαστο κανονικό κύρος και η εσωτερική συνοχή της ευρύτερης διοικητικής δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Θρόνου υπήρξαν θεμελιακοί παράγοντες για την αποτελεσματικότερη, κατά το εφικτό, εκπλήρωση της σύνθετης αποστολής του στους χαλεπούς καιρούς της μεταβυζαντινής περιόδου. Η προκλητική δράση της Λατινικής Ουνίας και του

Προτεσταντικού Μισσιοναρισμού στους εμπερίστατους ορθόδοξους λαούς απειλούσε με ποικίλους τρόπους τις ίδιες τις δομές της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η δε άμυνα της Ορθοδοξίας θα ήταν αδύνατη ή τουλάχιστον αδύναμη χωρίς την εξαιρετική αυθεντία και την μητρική στοργή της Μητρός Εκκλησίας. Οι αποφάσεις της Ουνιτικής Συνόδου της Βρέστης (1596), η πολωνική υποστήριξη της Ουνίας στην Λιθουανία και στην Μικρή Ρωσία, η λατινίζουσα θεολογική προπαγάνδα της Ακαδημίας του Κιέβου στην Μεγάλη Ρωσία, η επέκταση της Ουνίας στα πατριαρχεία Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, η ένταση στις διάφορες εξελίξεις του προσκυνηματικού ζητήματος των Αγίων Τόπων και η γενικότερη αντιπαράθεση της Ορθοδοξίας προς τον Ρωμαιοκαθολικισμό φόρτισαν τις σχέσεις των δύο Εκκλησιών με οδυνηρές εμπειρίες και ευνόησαν την μετριοπαθέστερη στάση της Ορθοδοξίας έναντι του Προτεσταντισμού.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο αξιολογούσε την έκταση της απειλής, αναζητούσε τα αναγκαία ερεθίσματα και συντόνιζε τις κατά τόπους Εκκλησίες για την διεξαγωγή του αγώνα. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Μικρή (Κιεβινή) Ρωσία ενεργοποίησε τις τοπικές αδελφότητες των Ορθοδόξων, στην Μεγάλη (Μοσχοβίτικη) Ρωσία αναδιοργάνωσε με την αποστολή των αδελφών Λειχουδών την θεολογική παιδεία με κέντρο την Σλαβοελληνική Ακαδημία της Μόσχας, στα πατριαρχεία της Ανατολής αξιοποίησε την επιρροή στην Υψηλή Πύλη των πρέσβων των

προτεσταντικών κρατών (Αγγλίας, Ολλανδίας) και της Βενετίας για την εξουδετέρωση των δολοπλοκιών των πρέσβων των ρωμαιοκαθολικών κρατών (Γαλλίας, Αυστρίας), διέθεσε πάντοτε τα αναγκαία οικονομικά μέσα με μεγάλες θυσίες για την επίτευξη των σκοπών, κατηύθυνε την παιδεία του Γένους και την Θεολογική γραμματεία στις συγκεκριμένες ανάγκες για την στήριξη του φρονήματος του ορθοδόξου πληρώματος, επέδειξε αμέριστο ενδιαφέρον για τα ειδικότερά προβλήματα των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών και αγωνίστηκε με ζήλο για την ανάδειξη της βαθύτερης ενότητας της Ορθοδοξίας στην κοινή πίστη και στην κανονική τάξη.

Ο Πατριαρχικός Δικέφαλος αετός στην είσοδο του Ναού του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι